

Nr 869

Av herr **Lundberg**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 159, med förslag till lag om äganderättsutredning, lagfart och sammanläggning av fastigheter i vissa fall i Kopparbergs län.*

I Kungl. Maj:ts proposition 159 med förslag till lag om äganderättsutredning, lagfart och sammanläggning av fastigheter i vissa fall i Kopparbergs län, föreslås vittgående åtgärder för att komma till rätta med den beklagliga men ur olika synpunkter förklarliga jordsplittringen i Dalarna. Att äganderättsförhållandena kan vara mycket besvärande för ett rationellt och inrutat tanke-system torde inte bestridas. Men hur viktigt och nödvändigt man än anser det kunna vara att snarast komma till rätta med detta system, kan man inte därför se bort ifrån att myndigheternas schematisering och automatik i både handläggning och s. k. rättspraxis är en påskyndare till den nuvarande situationen.

Att storskiftesförrättningarna blev långa och besvärande i Dalarna har väl sin grund i att storskiftet självt gav åt bönder och allmänning stordelen av skogsmarken, del i rätt att nyttja vattenområdena samfällt för fiske etc. Då vissa mallar fanns efter vilket tilldelningen från staten gjordes var det naturligt att det ur bondebefolkningens synpunkt var angeläget att allt som då betecknades som impediment inte blev tilldelat enskild fastighet utan som av ålder var brukligt fick användas som myrslogar etc. av dem som själva saknade i mantal satt jord. Därför ligger insprängda i enskilt ägda fastigheter impediment, som tillhör staten eller samhället men som av ålder brukats av bygdebefolkningen. Vissa undantag finns givetvis men i dessa fall torde exempelvis myrslogarna vara nummersatta i de upprättade myrslogelängderna och vara tilldelade viss person och fastighet.

I äldre tid var det endast bygde- och främst då jordbruksbefolkningen, som kunde göra rättsanspråk gällande. I Dalarna har den urgamla familje- och rättstraditionen djupa rötter. Gemenskap var för den självklara saken. Att någon skulle kunna ta sig ofoget före att neka en granne eller bygdens folk att fiska, jaga eller nyttja olika naturtillgångar var otänkbart. Vid skiften av mark ansåg man helt naturligt att exempelvis vattenområdena, grus- och stenåsar icke tillhörde någon enskild utan skulle brukas och nyttjas gemensamt av alla. Trots alla attacker från statsmakterna, ämbetsverk, lantmätare och jurister har denna gamla gemensambetsanda, som man vid högtidliga tillfällen även säger vara av väsentlig betydelse för dagens samhälle, i Dalarna icke helt kunnat slås sönder, och bondsöner m. fl. har sökt att efter förmåga värna tillgången till de gamla rättigheterna.

Det talas i propositionen om rätts- och äganderättsosäkerhet, m. m. Men om man nu genomför de stora enheternas romantik genom lagparagrafer och lagtillämpning, som endast är möjlig därför att densamma för allmogen är obegriplig, och allmogen därför inte i tid kan bevaka sina rättigheter, så blir rättstillämpningen de facto detsamma som att lantmätare, ämbetsverk och jurister bestämmer svensk rätt på detta område. Även om man kan säga att östlig demokrati och jordpolitik är rationell, har jag ändå en uppfattning av att den inte direkt passar i svensk miljö och folkkyne. Man skall inte heller bortse från att de dömande instanserna inte kan säga vad rätt är; ibland kan man tala om slump och ibland om något annat. Den urgamla gemensamhetsrätten hos allmogen har aldrig nått fram till de juridiska lärostolarna. De tre dömande rättsinstanserna kan ha helt olika uppfattning i sakfrågan; men då är i regel kostnaderna så stora att de vida överstiger sakvärdet varom tvist rådde. Utvecklingen tenderar till att Heidenstams medborgarsång borde ändras till att lyda: det är skam det är fläck på Sveriges baner att rätt heter pengar.

I dagens situation förefaller bondens och allmogens rätt från vissa ämbetsverk och juristernas synpunkt vara sekundära företeelser. Det är de stora ekonomiska enheterna och vinstintressetänkandet som dominerar, och människorna som skall leva, bo och verka i en bygd är bihang och medel för de förra. Sociallagstiftningen har tillkommit för att skapa trygghet och trivsel för människorna, men den har även tyvärr utlämnats till att medverka till verkligt lukrativa spekulationsobjekt som hänsynslöst kan utnyttjas mot både allmoge och samhälle. Miljon- och miljardvinster kan skördas i nu- och framtid. För att man helt och fullt skall kunna utnyttja de nya spekulationsobjekten måste dessa brott mot samhälle, allmänhet och principerna i sociallagstiftningen göras lagliga. Brottens storleksordning är ekonomiskt och kvantitativt så stor, att det finns stora förutsättningar att skapa erforderliga motiveringar för att göra dem lagliga. Bolagen och de stora finansiella intressena i vårt land och de intressen i andra land som troligen ligger i startgroparna runt om oss har en styrka och betydelse som utan tvekan kan spolia de värden som ligger i folkhemstanken, ty man skall inte glömma att dessa intressen oftast är mot i stället för med samhällsintresset. Att våra mark- och naturatillgångar är åtråvärda objekt är väl ett känt faktum.

Det finns stora likheter mellan dagens spekulativa jordintressen och dem som rådde under 1580-talet när bördsrättshemmanen såldes; likaså allmänningsreduktionerna i Uppland 1693 där det påpekades att adeln och ridderskapet »sagas de hava under rå- och rörs frihet vidt och bredt utsträckt, gjort ingrepp i de skogar och allmänningar, som närmast lågo, samt tvistat med de nästa naborna om rågångarna». Förrättningsmannen då framhöll med skärpa »olämpligheten af att öfverlämna detta vindicerande åt de ordinarie häradshövdingarna; hvarföre han föreslår, att verket skulle bedrivas af kommissioner, bestående af en mann af autoritet, som efter Kungl. Maj:ts förordnande förer Direktionen och sig adjungerar någre Bijsittare af vilkor och i Lag Och Kongl. Förordningar Förfahrne, med nästa uthärads Nemd, samt med biträde af landtmätare och kronoombud».

I dagens läge kan väl begreppet adel och ridderskap utbytas mot benämningarna för en del storbolag och penningsspekulativa vinstintressen, som vill ta så mycket som möjligt från samhälle och allmoge. Urgamla rättigheter och för allmänheten betydelsefulla nyttigheter angrips även nu. Spekulation, arbetsfri inkomst och ett omätligt vinstintresse sätter människorna på undantag. Det är märkligt att iakttaga hur det juridiska handlandet och en del ämbetsverk så hastigt anpassat sig till de stora och mäktiga penningintressenas intressesfär och bevarat grundtonen i det gamla klassamhället obeskuren. Den enskilda äganderätten har aldrig förr haft den omfattning och makt som den har i dagens samhälle, och detta skapar inte bara vantrivsel utan jämväl kriser och samhällsproblem.

På sociallagstiftningens och samhällsutvecklingens områden tillmäter man gemenskap, ansvar, solidaritet och hänsyn stor betydelse, och det är detta som skapat det vi nämner folkhem. Men för jurister, ämbetsverk, markplanerare etc. förefaller gemenskap vara en styggelse som med alla medel skall bekämpas och spolieras. I det gamla samhället var man klar över att vissa naturtillgångar måste vara en allmänhetens tillhörighet, där de fick en viss möjlighet att livnära sig, att vistas etc. Dessa områden, som ägomässigt måste anses tillhöra staten, låg utanför de i mantal satt jord etc. Vi hade ödeskår, mark-, skogs- och vattenområden, som i vissa fall gavs benämningen fattighemman etc., vi hade de oerhört omfattande s. k. impedimenten i Dalarna och annorstädes, som aldrig kunde tillhöra vare sig enskilda eller bolag, men vilka sedan landhöjning, utdikning etc. gjorde dem skogbärande helt enkelt har ockuperats av i regel skogsbolagen; eftersom vattenområdena och fisket ansågs vara gemensam egendom ingick de aldrig i delningen vid arvskiten etc. Att de sedan skulle kunna anses bli tilldelade den som ägde stranden ansågs absurt; att sedan bolag som kommit över strandfastighet även tagit vattenområdena medför att bonden fått se en utveckling som från honom tog och gav åt de mäktiga inkräktarna, bolagen. Visst är det riktigt att vi fått den politiska demokratien, och vi tror att medborgarrätt inte heter pengar, men vi kan inte därför blunda för en utveckling hän mot att vi gjort avkall på gamla sunda bonderätters grundtanke om gemenskap för att ge plats åt växande spekulativa penningintressen.

Jag har i interpellationer till justitieministern 1961 och statsministern i år påtalat vissa anmärkningsvärda förhållanden i ett aktuellt vattenrättsfall i Malungs socken; jag ber att få hänvisa till min interpellation i nämnda fråga. För allmänheten betydelsefulla principer och ekonomiska värden står i farozonen, men eftersom vi inte har något ämbetsverk som praktiskt vill bevaka allmänhetens rätt, trodde jag att regeringen hade tid, mod och vilja att rätta till vad som brustit. Inget svar har lämnats på interpellationen hittills. Att socknemännen i Malung äger alla vatten i socknen gemensamt i enlighet med ett stämmobeslut torde inte kunna bestridas; men om man ser bort från lag och rätt och intressebetonat accepterar en från 1880-talet härstammande rättstolkning av någon kanske bolagspåverkad professor, kan man inte bestrida att allmogen trots detta strikt bevarat och respekterat vad av ålder rätt varit. Det återstår nu att se om justitiedepartementet låter lag

och rätt gå före godtycke och vidtager snabba åtgärder för att åt samtliga sockeninnevånare bevara den urgamla rätten till fiske och vattenområdena. Men att detta kanske under 1950-talet bör vara en allvarlig tankeställare för att inte lägga mer laglig makt i händerna på ett fåtal som ofta totalt saknar känsla för värden som inom en gammal by eller bygd är vitala och bärande.

I lagförslaget talas inte om allmänhetens rätt samt att vi i vårt land sedan urminnes tid haft och har mark- och vattenområden vilka alla medborgare haft rätt att bruka, även om de äganderättsmässigt måste anses vara statens egendom. Tyvärr har den romerska rättens principer varit det gamla bondesamhällets gemensamhetsrätt för stark, och eftersom de förra behärskat rättsapparaten har de blivit bestämmande över vad rätt är. Bland byar och allmoge har man ändock ofta tillämpat den gamla gemensamhetsrätten, ty dels har de som regel inte någon lagbok, och om de hade en sådan skulle både språket och rättsprinciperna vara dem så främmande att de icke kunde tyda dem så att de kunde fungera i Sverige. Runstenarnas skrift och lagspråket har en viss benägenhet att ha stora likheter, de talar på ett för de många obegripligt språk om något som skulle varit.

Under dessa förhållanden kan det inte vara lyckligt att åt i stort en person överlåta att dra upp linjerna för vad rätt är i Dalarna. Stor risk föreligger att bondens, bygdens och allmogens rättigheter och väsentliga traditioner och rättsbegrepp blir spolerade. Innan lag stiftas borde de urgamla rättigheterna, rättstradition, gemenskapskänsla etc. vara klarlagda av människor som har sinne och respektive för vad bl. a. av ålder och varit. Det finns starka skäl antaga att Dalarnas bondebygder och allmogens gamla rättigheter kommer att försvinna och övertagas av bolag och penningstarka intressen, eftersom dessa intressen har både tid, pengar, juridisk expertis etc. för att få rätt, även i frågor där man aldrig förutsatt att de skulle kunna få rätt. Eftersom bonden och »vardagsmänniskan» ofta saknar ekonomi för att få rätt samt dessutom måste arbeta för sitt dagliga bröd, måste de ägna sin livstid åt produktiva i stället för processuella uppgifter.

Det är påfallande hur aktiva bl. a. bolag och en del andra är för att hastigt lösa böndernas jord- och skogsarrondering i Dalarna. I jämförelse med exempelvis de oerhörda spekulationsvinster, som bolag och enskilda gör genom jordvärdestegring i de växande tätorterna, fritidsspekulation m. m., är äganderättsfördelningen en relativt liten fråga, som Dalarnas bondebefolkning i lugn och eftertanke bör engageras i och lösa med hänsyn till vad by och bygd och andra hänsyn kräver. Att dessa gamla gemensamma bonderätter står i god överensstämmelse med fritidsintressen och principer för att lösa den frågan bör icke inbjuda till att göra för hastiga och omotiverade ingripanden.

Att bondens och allmänhetens rätt kan vara i farozonen framgår även av en ägoförrättning som pågår i Ore socken i Dalarna, där det förefaller som om bolag favoriserades på böndernas bekostnad. Vid en hastig genomgång av myrslogelängderna framgår bl. a. att trots att bolag är i dem antecknade

vara i saknad av köpe-, åtkomst- eller lagfartshandlingar godtar ändock förrättningsmannen bolag som ägopart, under det att gamla jordägare som angives som ägare till nummersatta myrslogar får finna sig i att representeras av gode män och betraktas som »bortovarende delägare», och därför skall gode männen företräda och vid »laga skifte bevaka okända myrslogeägarers rätt». Att dessa gode män till lantbruksnämnden, enligt uppgift, försålt myrslogar för ca 20 000 kr. trots att deras rätta värde uppskattas till ca 400 000 kr. förefaller även anmärkningsvärt. Då denna fråga är under JO:s prövning torde utskottet ha kunnat få ta del av handlingar etc. i den föreliggande frågan; om så ej är fallet är motionären villig att förmedla handlingar och myrslogelängder till utskottet. Men det är inte bara myrslogarna utan jämväl gamla fiske- och jakträttigheter som är i farozonen för bygdebefolkningen. Att under dessa oklara förhållanden skapa en lag som stärker ena parten och försvagar bondebefolkningens möjligheter att få rätt torde vara mindre lämpligt.

Det är självklart att de i propositionen anförda exemplen med många små — egna eller gemensamt ägda — jordbitar ur arronderingssynpunkt kan vara besvärande. Men förhållandet i Dalarna är väl detta, att jordförvärvslagen och annan lagstiftning avstänger de obesuttna bl. a. från bondehem utflyttade barnen från möjligheter att få tillgång till de urgamla fiske-, jakt- och andra fritidsmöjligheter de haft i sin gamla hembygd och som för dem kan vara ett livsintresse. Det är då ganska naturligt att man vid exempelvis arvskiften söker att handla så att dessa gamla värden kan behållas. Så länge samhället tillåter de obskyra och ur samhällets synpunkt brottsliga spekulationsintressena att utnyttja och spoliera de gamla rättigheterna, är det oskiftade eller splittrade boet den enda väg som står öppen för bondsonen eller -flickan att från storstaden eller tätorten ha en kontaktpunkt med den hembygd de lärt sig älska och till vilken de gärna söker sig, även om det var en bygd som inte kunde ge arbete och inkomster. Jag är medveten om att lagstiftaren har gett lagens syfte ett annat innehåll än vad som här skildrats. Tyvärr har vi alltför många och bittra erfarenheter av att för lagstiftaren är lagens innehåll ett okänt begrepp till dess att ett prejudikat dikterar lagens innehåll, och i många fall avviker det helt från lagstiftarens syfte och mening med lagen. Att teorier dominerar över lekmanna- och erfarenhetsmässiga synpunkter är välkänt, men i ett landskap med så många traditioner och gammal rätts- och gemensamhetstradition borde inte teorier få slå sönder vad generationer byggt upp och gett befolkning och landskap i fråga om särart och värde.

Genom att sätta tilltro till allt vad s. k. experter säger och med åsidosättande av praktisk erfarenhet och kloket har samhället och allmogen åsamkats ekonomiska och andra nästan oersättliga förluster. Klasstänkandet har djupa rötter i vårt samhälle, och alla människors behov att ha tillgång till fritidsområden, ett eget hem etc. kommer ofta i motsatsställning till det gamla klasstänkandet där den materiella tillgången var vattendelaren mellan rika och fattiga. Storstads- och regionsamhället kan aldrig lösa män-

niskans behov till rekreation, livsglädje och harmoni genom att stänga de många ute från svensk natur, med dess fauna och flora samt möjligheter till ett sunt och stärkande friluftsliv. Man måste lära människor att vårda och älska svensk natur genom att öppna den för de många. Koncentrationen av det absoluta ägandet till att enskilda bolag eller andra behärskar stordelen av ett landskap är olyckligt, om man inte skiljer mellan råvaruägandet och naturvårderna. Dessa frågor måste vara klarlagda innan man med laga hjälp angriper de splittrade men ur samhällssynpunkt värdefulla oaserna i Dalarna.

Axel Danielsson, med stark förankring i Dalarna men jämväl i de stora städerna, formade i januari 1895 en framtidsdröm i orden: »Kan en socialdemokrat älska våra strömmars brus, så länge den elektriska kraften i vattenfallen är privategendom, älska bäckarnas språng, så länge endast strändernas ägare få fiska kräftor och högt betalande engelsmän meta laxöring, älska den mörka skogens dystra sus, där baggbölarens yxa förjagat skogsnympfen och andra poesier, älska stjärnenatten, varunder en här av utplundrade proletärer hacka tänderna av köld, och sommarljuset, i vars sken de få arbeta sig svettiga dag och natt? Kan han älska allt detta? Ja, han kan och bör älska det som ynglingen älskar sina drömmars mö, vilken han först måste erövra, eller vandraren sitt mål, som han endast kan nå på en lång och mödosam stig. På det sättet är jag patriot och väl även de flesta andra. Men jag är ännu lite mer patriot. När man vid årsskiftet får höra av en stolt norrman, att vårt folk knappt tillhör de europeiska, att här inte finns tro eller entusiasm eller ett liberalt parti, som kan tas på allvar, att med ett ord man här vet varken höger eller vänster, så blir man förbittrad i sitt sinne — emedan det är fullkomligt sant.» En pensionsålderstid har förflutit sedan dessa ord fälldes, och tyvärr måste man konstatera att demokratiens Sverige har mer fjärrat än närmat oss till målet.

Under de två världskrigen var det de många som stod vakt vid kuster och annorstädes för att skydda de fås egendom för sabotage etc.; då öppnades vägar, tillgång till svensk natur både på land och vatten, då var det svenskt att för en svältlön skydda den egendom skyddsvakten och hans anhöriga var utestängda från i fredstid. Det kan inte vara rimligt att det endast under krig eller krigsfara skall vara de många givet att gå vakt och ge offer, för värden de borde ha tillgång till och lära sig älska, skydda och värna även i fredstid. I varje fall finns det ingen anledning att genom en förhastad lagstiftning riktad mot ett landskap där man vill värna och skydda värden, som borde vara varje svensk medborgares rätt, tvinga dem in på vägar som gör deras hembygd både utan människor och innehåll. Om det finns något område som statsmakterna bör ha råd till att gå varligt fram med och visa hänsyn till bygd och människor så är det i dessa bygder där människor och bygd smälter samman till en enhet.

Det finns andra och näraliggande frågor som är både utredda och mer än mogna för ett initiativ från regeringen; det gäller lag mot jordvärdestegring, fritidsfrågor, den ohämmade spekulationsfriheten som hotar att allvarligt

slå sönder socialpolitikens värden etc. Där behövs verkligen krafttag och initiativ, som vi allt för länge fått vänta på. Låt Dalarna i lugn och med eftertanke pröva det som är och eventuellt kan behöva komma. Dalarnas särart rymmer många värden som vi behöver bevara åt framtiden. I framtiden kanske vi tvingas att mera ägna fritids- och människovärden intresse och planering trots att teknik och de stora enheternas romantik dominerar över människan, som kanske glöms bort därför att hon kan förefalla bortkommen i allt vad hon kanske medvetet eller ofrivilligt medverkat till att utlösa.

Med hänvisning till det anförda och vad jag i motioner och interpellationer anført i liknande frågor hemställes,

att riksdagen måtte besluta att avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 159 med förslag till lag om äganderättsutredning, lagfart och sammanläggning av fastigheter i vissa fall i Kopparbergs län.

Stockholm den 25 april 1962

John Lundberg